

Utdrag ur boken "I väntan på talibanerna" av Jesper Huor (Ordfront förlag, 2010)

Kapitel: Tomheten efter Buddha

Saddam Hussein står och lagar omelett. Ja, han heter så. Han föddes 1991 under första Irakkriget. Hans far tyckte att den irakiske ledaren var modig som utmanade USA. Därav namnet, förklarar han.

Fixaren Najib Haq berättar om en polischef vars fyra söner heter Saddam (efter Iraks exdiktator), Omar (efter talibanledaren), Usama (efter bin Ladin) och Gulbuddin (efter jihadledaren).

Vi är de enda gästerna på ett guesthouse i samhället Bamiyan. Det ligger tjugo mil nordväst om Kabul, i en dalgång högt uppe i bergskedjan Hindukush. Luften är så tunn att man blir andfådd av den kortaste promenad. Vinden viner utanför fönstren, Saddam Hussein lägger mer ved i kaminen. Himlen är en hårt spänd svart sammetsduk fylld av spotlights.

Det blir en lång, kall natt.

Vi dricker te och ser på tv tillsammans med Saddam och hotellägaren Rashid. Det går en dokumentär på Discovery Channel om ett jägar- och samlarfolk i Papua Nya Guinea. Kvinnorna är nakna, männen går med penisfodral. Saddam är trollbunden. Vilka barbarer! Det paddlas kanot och jagas vildsvin med spjut. Najib Haq översätter från engelska till persiska. Därefter nyheter. Brinnande höghus och poliser. Suddiga bilder från övervakningskameror. Hundratal döda i Bombay. Terrorister från Pakistan.

– Som i Kabul fast värre. Tur att vi bor i Bamiyan, säger Saddam Hussein.

Vi tar av oss skor och strumpor, värmer fötterna vid kaminen.

Många koppar te senare går vi och lägger oss.

Provinsen Bamiyan är berömd för två saker: för de jättelika Buddhastatyerna som talibanerna sprängde 2001, och för att ha landets första och enda kvinnliga guvernör, Habiba Sarabi. När jag kliver in i provinshögkvarteret, byggt av Sovjet på 1980-talet, leder hon ett möte med ett tjugotal distriktschefer. Det är märkligt att se en kvinna – må vara att hon är en respektingivande och bastant dam i femtioårsåldern – basa över en grupp skäggiga män. Sarabi är hazar, liksom de andra invånarna i den bergiga provinsen. Hazarerna säger sig vara ättlingar till Djingis khans mongoliska soldater och är shiamuslimer till skillnad från de flesta afghaner som är sunni. Historiskt har de varit förtryckta och under talibanerna led de svårt, men sen dess har de rest sig.

– Jag är medveten om att jag är en förebild för många kvinnor. Men själv ser jag mig främst som guvernör, inte som kvinna, förklarar hon.

Habiba Sarabi är trebarnsmor och utbildad apotekare. Under talibanregimen bodde hon i Pakistan och bistod underjordiska flickskolor i hemlandet. 2004 blev hon minister för kvinnofrågor. När president Hamid Karzai ville utnämna henne till ambassadör sa hon:

– Nej, jag vill inte lämna mitt land. Gör mig till guvernör!

Karzai svarade:

– Vill du sätta igång en revolution?

Men presidenten gav med sig. Sarabi är nu accepterad av Bamiyans män, de hoppas att hon med sin utbildning och goda engelska ska locka hit biståndsprojekt och turism. Det har inte lyckats, trots att provinsen är den säkraste i landet, skonad från självmordsbombare och kidnappningar.

– Bamiyan är idealiskt för utvecklingsprojekt, här skulle givarländerna få valuta för sina pengar. Men vi får inte mycket hjälp, vi känner oss bortglömda. Biståndet satsas på de oroliga provinserna, där det gör minst nytta. Det är som om folket där belönas för att de stöder upproret.

Habiba Sarabi fortsätter:

– Det var bra att USA befriade oss från talibanerna. Men sen struntade omvärlden i oss. Landet var sönderslaget, vi behövde stöd. Mycket stöd. Men fokus hamnade på Irak. Om ni istället hade satsat på Afghanistan hade aldrig talibanerna vuxit sig starka igen. En historisk chans gick förlorad. Nu skickar Nato och USA fler och fler soldater. Kanske är det nödvändigt, men vad vi mest behöver är skolor, sjukhus och vägar.

Som guvernör satsar Habiba Sarabi på att stärka kvinnornas roll. Det går framåt, med små, små steg, säger hon. Här finns en handfull kvinnliga poliser och två kvinnliga butiksägare, helt otänkbart för bara ett par år sen. 42 procent av flickorna går i grundskolan, vilket är häpnadsväckande med afghansk måttstock. Däremot ser det sämre ut på det som motsvarar gymnasiet. Guvernören menar att kvinnans roll i familjen av tradition är starkare hos hazarer än hos tadjiker och pashtuner. Men framförallt är det frånvaron av våld och radikala religiösa ledare som gjort förbättringarna möjliga. I många byar är det dock fortfarande vanligt att flickor gifts bort i elvaårsåldern, med betydligt äldre män.

– Vi har hållits i mörker så länge. Nu är det dags för ljus, hävdar Sarabi.

Jag är osäker på om hon talar om hazarerna, kvinnorna eller afghanerna. Kanske hon menar alla tre grupperna.

Vi lämnar guvernören med ett skriftligt tillstånd att få arbeta som journalister i Bamiyan. Med oss i bilen har vi Abdul Hamid, ansvarig för monument och fornlämningar. Här i den vidsträckta regionen Hazarajat finns varken elektricitet eller avlopp, berättar han. Folk odlar potatis och vallar får. Det skulle behövas 300 kilometer riktig väg för att förbinda de större samhällena och byarna med resten av landet, men det finns bara en två kilometers asfalterad vägstub. Det är den vi åker på. ”Laura Bush Road”, byggd av Isafstyrkorna inför ex-presidentfruns besök 2008.

Vid vägens slut stiger vi ur bilen och promenerar mot den branta klippväggen. Stigen kantas på sina håll av röda och vita stenar. De markerar var det finns minor och var det är säkert att sätta ner foten. Abdul Hamid har plastsandaler utan strumpor. Självt har jag sockor och trekkingkängor. Det är vinter, minusgrader men ingen snö, råkallt så fort solen går i moln.

De tomma nischerna efter Bamiyans kolosser gapar som öppna sår i urberget. I ett och ett halvt årtusende stod de emot vind, köld och vandalisering. Idag återstår bara grus och stenbumlingar. Somliga menar att statyerna var fula. Författaren Robert Byron, som besökte platsen 1933, skriver att de saknar konstnärligt värde: ”Men det kan man stå ut med; det är bristen på mening, bristen på någon som helst stolthet i deras monstruösa köttiga massa som gör en illamående. En massa munkarbetare fick hackar och spadar i händerna och blev tillsagda att kopiera några förfärliga halvhellenistiska bilder från Indien eller Kina. Resultatet är inte ens värt arbetsinsatsen.”

Men folket i Bamiyan saknar sina buddhor.

– Dom var en del av vår värld, dom hade alltid funnits här, säger Abdul Hamid. Nu är allt borta. Förstört.

Han guidar genom ett system av grottor och tunnlar i bergväggen. Vi ser rum där fragment av buddhistiska fresker och målningar bevarats. De få gestalter jag urskiljer har noggrant borthackade ansikten. Talibaners verk, men inte enbart. Andra fundamentalister har varit framme, liksom plundrare, berättar Hamid.

– Vi har många ruiner, inte bara buddhorna, och det saknas resurser för att bevaka dom alla. Men det finns minor i ruinerna, dom ger ett visst skydd.

Vi klättrar vidare längs en vindlande trappa och kommer ut högst uppe i nischen, där vi balanserar 55 meter över marken på en metallkonstruktion avsedd att förhindra ytterligare ras. Den är ranglig. Najib Haq märker att jag blir höjdrädd och jag ser på hans flin att jag som man inte borde ha visat det.

Jag blickar ut över dalgången, över floden, åkrarna, en herde och hans får, en klunga äppelträd, provinshögkvarteret, vårt guesthouse, ett annat hotell, husen kring samhällets enda gata, bergsmassiven därbortom. Det här var hjärtat i ett buddhistiskt kungarike vars inflytande sträckte sig ända till Kashmir.

Jättebuddhorna glänste i guld, rött och blått, i grottorna bodde och mediterade femtusen munkar. Detta enligt den kinesiske upptäcktsresanden Huan Tsang, som kom hit år 632, samma år som profeten Muhammed dog. Var livet i dalen bättre på den tiden? Ett par årtionden senare kom araberna och med dem islam. Men det buddhistiska arvet skulle leva vidare i den nya religionen, inom sufismen – det mystiska och innerliga islam, motsatsen till fantasilös fundamentalism.

Jag ser gropar och hål i marken. Utgrävningar. De leds av doktor Zemaryali Tarzi, en fransk arkeolog med afghansk bakgrund vars forskarlag letar efter den försvunna, mytomspunna tredje jättebuddhan. Den ska vara tre hundra meter lång, en liggande koloss lika lång som Eiffeltornet är högt. Om den nu

existerar. Tarzis enda ledtråd är Huan Tsangs dagbok, där statyn nämns. Utgrävningarna pågår bara under Bamiyans korta somrar, hittills utan framgång. Under sökandet har dock flera mindre statyer och föremål upptäckts. Sommaren 2008 grävdes en nitton meter lång liggande staty fram. Det brådskar om den drygt sjuttioårige Tarzi ska göra sitt livs upptäckt.

Varför förstörde talibanerna Buddhastatyerna? Det är fortfarande en gåta. Först lovade talibanledaren mulla Omar att de skulle bevaras för att locka turister, senare ändrade han sig. I början av 2001 samlade han hundratals mullor till ett stormöte för att diskutera statyernas öde. Snart föll domen: de är ett hån mot islam och ska förstöras. Låg al-Qaida bakom beslutet? Eller var det en hämnd för att talibanregeringen inte erkändes internationellt?

– Världen bryr sig mer om stenstatyerna än om Afghanistans svältande barn. Därför är det rätt att förstöra dem, hävdade mulla Omar.

Det tog sin tid. Talibanerna sköt med kalasjnikovs och raketgevär, de lade stridsvagnsminor vid statyernas fötter, men det ledde bara till smärre skador. Först med hjälp av al-Qaidas pakistanska experter, som firade sig ner med linor och borrade hål som de fyllde med sprängdeg, kunde statyerna utplånas i en serie explosioner. Scenen filmades av tv-kanalen al-Jazeera och av en taliban som i hemlighet extraknäckte åt utländska mediebolag.

Det var fixaren Najib Haq.

– Jag stod därborta, med en DV-kamera, minns han och pekar. Ett farligt uppdrag. Inte fick jag mycket betalt heller.

Haq vill dock inte berätta hur han lyckades få tag i en filmkamera, få tillstånd att komma hit och tillfälle att filma på så nära håll, under talibanstyret.

– Jag kände folk, säger Haq kort.

Den spektakulära demoleringen blev en världsnyhet. Plötsligt toppades de internationella tv-kanalernas sändningar av de mer eller mindre bortglömda talibanerna.

Världens buddhister förfärades. Den ansedde munken Lim Long i Kambodja jämförde med Röda khmererna, som också förstörde buddhastatyer.

– De gick under, samma öde kommer drabba talibanerna, sa Lim Long.

Mulla Omars styre störtades. Talibanernas guvernör i Bamiyan, Mohammed Islam Mohammadi, hoppade av och anslöt sig till den USA-vänliga regimen, men sköts ihjäl 2005 av okända milismän. Historien gav munken rätt.

Enstaka buddhistiska mystiker vägrade dock instämma i protesterna mot sprängningen. De invände att de tomma nischerna illustrerade Buddhas budskap om alltings förgänglighet och tomhet bättre än själva statyerna.

”Form är tomhet, tomhet är form. Känsla, tanke, val, medvetandet självt, är också samma sak”, står det i buddhismens mest kända sutra.

”Intigheten är en stor själ fördold i världens kropp, en budbärare i en skara av insiktslösa”, skrev Jalal al-din Rumi, Afghanistans mest kände poet, på tolvhundratalet.

Vad betyder det?

Jag vet inte, men de tomma nischerna är vackra, liksom utomjordiska.

Vi hälsar på hemma hos Haji Aiwas. Han är en av knappa tusentalet hazarer som bor i grottorna, norr om de tomma nischerna. Han flydde till Iran under talibantiden och när han återvände hem var hans hus nedbränt. Hans nya bostad är enkel, men inte riktigt så eländig som jag föreställt mig. Grottan har fått väggar av tegel, golv av cement och ett fönster med utsikt. En solpanel driver en lampa och en tv med satellitantenn. Hans åtta år gamla dotter Nouria, ”ljus” på arabiska, kommer in med te, socker och karameller. Frun och en äldre dotter gömmer sig i ett annat rum.

Haji Aiwas är fyrtiosex år men ser ut som sjuttio. Han har två döttrar, tre söner, den äldste är soldat. Självt är han diversearbetare, tar de påhugg han kan få. Har han tur tjänar han fyra dollar om dagen, men för det mesta har han inte tur. Dagar utan arbete skjutsar han döttrarna den långa vägen till och från skolan på sin cykel. Annars tittar han på tv. Dubbad såpopper om karriär- och äktenskapsbekymmer i indisk medelklass.

– Jag är en enkel man. Det är politikernas uppgift att veta vad som ska göras. Men vi skulle behöva brunnar med rent vatten, säger Haji Aiwas.

Jag är rik, han är fattig. Det finns inget mer att säga.

En enda utlänning bor i Bamiyan. Hiromi Yasui, en japansk krigskorrespondent och fotograf. Hon har gift sig med en afghan, konverterat till islam och driver nu Hotel Silk Road. Hiromi och jag sitter i den folktomma, kylslagna foajén. Rummen har trådlöst internet, restaurangen serverar afghansk, europeisk, japansk och kinesisk mat. Här ordnas guidade turer till Buddhanischerna, de metalliskt blå sjöarna Band-e Amir och till Drakens dal.

Men bara under sommarmånaderna, vintertid är hotellet stängt.

Före kriget, på 1960- och 70-talen, var Bamiyan ett resmål för turister, berättar hon. De flesta var hippies, men också statschefer, som den japanske kejsaren, kom hit för att se stenbuddhorna. Här fanns dussintals vandrarhem och hotell. Hiromi Yasui hoppas att den avlägsna dalen än en gång ska bli en turistdestination.

Själv kom hon till Afghanistan första gången 1996, som krigsreporter. Sen återvände hon många gånger. Hon lärde sig persiska och blev närapå adopterad av en klan i Panjshir.

Det var under en resa från Herat till Kabul, medan bomberna föll och talibanstyret kollapsade, som hon lärde känna sin blivande man. Han var chaufför, tadzjik från Panjshir.

De blev kära och gifte sig ett år senare, i Turkiet. Idag ”tänker och känner” hon mer som en afghan än en japan.

– Saknar du Japan? frågar jag.

– Jag saknar min syster, och maten. Afghansk mat är enformig, fnissar hon, men ingenting annat.

Japan är väldigt organiserat och folk har mycket pengar, mer än de behöver. Här finns ingenting, men livet är större, mer på allvar, och mitt arbete är betydelsefullt. Jag har tjugo anställda, män och kvinnor. Flera av dem har fått råd att bygga riktiga hus tack vare hotellet.

2005 köpte Yasui Hiromi marken och byggde hotellet. Sen dess har hon tränat turistguider och hotellpersonal. Hon har också anlitat en grupp hazariska kvinnor för att brodera dukar och tygväskor som ska tilltala turister. Men besökarna har uteblivit. Om somrarna kommer enstaka grupper av diplomater och hjälparbetare, liksom en och annan japansk äventyrsturist. Det är allt. I väntan på bättre tider skriver Yasui Hiromi fortfarande för japanska tidningar.

– Jag älskar det här landskapet, det liknar ingenting annat. Jag är så lycklig här.

Vi kom till Bamiyan med flyg. Det tog trekvarts timme i en Cessna med en propeller och fyra passagerarplatser. Färden gick över Hindukushs berg, planet snuddade nästan bergstopparna. Däremot lyckas vi inte komma ombord på återresan. Najib Haq och jag måste ta landvägen. Det finns två alternativ. Den ena går söderut, över Hajigak-passet, genom provinsen Wardak. Den är ökad för sina talibaner och rånare. Den andra vägen går österut, över Shibar-passet, innan den viker av söderut mot Kabul. Den passerar ett område där det finns stöd för talibanerna, men överlag är den säker. Så får det bli.

Dagen innan avresan återvänder jag till den röda klippväggen. Jag står vid foten av den mindre nischen. Det finns planer på att bygga upp en av jättebuddhorna. Som en symbol för det återuppbyggda Afghanistan, som en framtida turistattraktion. Förmodligen den minsta. Det kommer att kosta 50 miljoner dollar, om det alls blir av. Arkeologer är skeptiska, biståndsexperter menar att det vore slöseri, det finns mer akuta behov. Men guvernör Habiba Sarabi ligger på för att projektet ska bli verklighet.

Den japanske konstnären Hiro Yamagata har än mer fantastiska planer. Han vill skapa ett konstverk av neon och laser som projiceras på bergväggen. Det ska drivas av en skog av vindkraftverk, som också ska förse Bamiyan med el. Det känns lika överkligt som ett lyckligt slut på kriget.

Framför en nisch spelar tre herdepojkar kula. Fåren de vaktar betar fjolårets gulnade gräs.